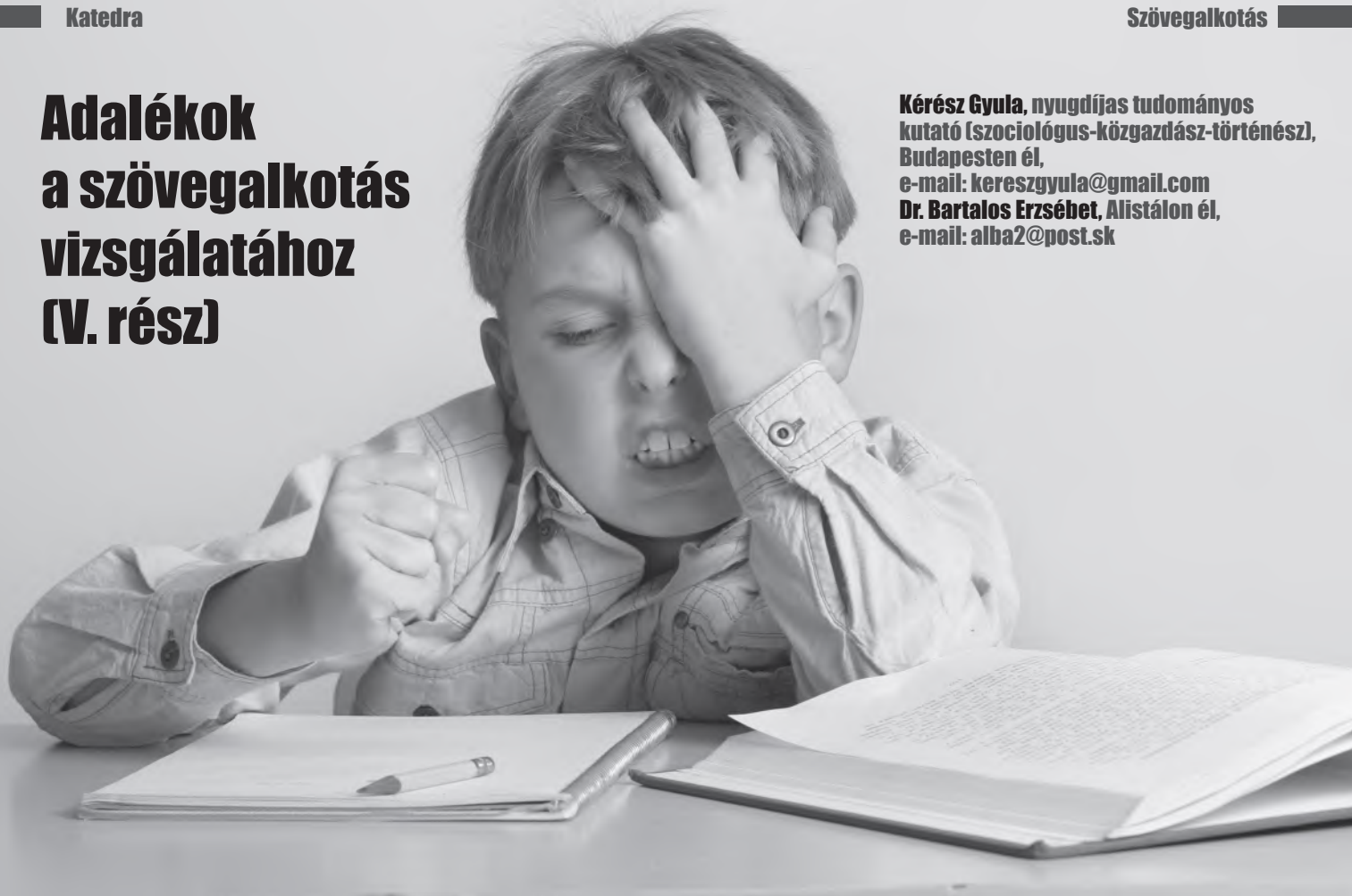

Adalékok a szövegalkotás vizsgálatához (V. rész)

Kérész Gyula, nyugdíjas tudományos
kutató (szociológus-közgazdász-történész),
Budapesten él,
e-mail: kereszgyula@gmail.com
Dr. Bartalos Erzsébet, Alistálon él,
e-mail: alba2@post.sk

Az írásbeli szövegalkotást nemigen lehet tesztekkel mérni, ezért a tanulók fogalmazó képességének és az irodalmi osztályzás megbízhatóságának vizsgálatához csak fogalmazásokat lehet felhasználni. A fogalmazások számszerű értékelése természetesen szubjektív elemekkel terhes. Az érettségien és a felvételi vizsgákon a szubjektivitást úgy szokták csökkenteni, hogy – a pontozásos sportágakhoz és a művészeti versenyekhez hasonlóan – egyetlen bíráló helyett zsűrit alkalmaznak. A nemzetközi gyakorlatban a kutatók legtöbbször egyetlen csoporttal (osztállyal) íratnak fogalmazásokat, és ezeket egy-két független értékelővel bíráltatják el. (Arra nincs mód, hogy egy ország összes negyedikese, vagy akár csak egy véletlenszerűen kiválasztott negyedikese csoport – az ún. minta – azonos témájú fogalmazást írjon, és ezeket a negyedikesek összes tanára vagy azok egy véletlen csoportja értékelje.) A különböző országokban végzett kutatások eredményeinek összehasonlítása arról tanúskodik, hogy a bírálók osztályzatai szinte sohasem esnek teljesen egybe.

Fogalmazások esetében – mivel tesztekkel nem helyettesíthetők – elsősorban az értékelési szempontok fejlesz-

tésével próbálják megbízhatóbbá tenni az értékeléseket. Nagy Zsuzsanna például 10 szempont szerint osztályozott: tartalom, feladattartás a szöveg típusnál, feladattartás a hangnemben, szerkezet és kidolgozás, stílus, érthetőség, nyelvhelyesség, helyesírás és központozás, külalak és olvashatóság, valamint összbenyomás. (A fogalmazás-értékelés megbízhatósága két független bíráló értékeléseinek elemzése alapján. – *Magyar Pedagógia*, 2013. évi 3. szám) Más kérdés, hogy az osztályzatokat nem az értékelési szempontok bizonytalansága befolyásolja leginkább, hanem – például – az iskolák közötti konkurenciaharc. (Magyarországon négy-, hat- és nyolcosztályos gimnáziumok működnek, így az általános iskolákból háromszor rajzanak ki a gyerekek, nem csoda, hogy a tanárok a liberális osztályzást is „bevetik”, hogy visszatartsák őket.)

A mi vizsgálatunk annyiban különbözik az említett kutatásoktól, hogy nem egy, hanem két országban hajtottuk végre, nem egy, hanem háromféle fogalmazást íratunk, és nem két, hanem 3-5 bírálóval értékeltettük. A helyesírás és a külalak viszonylagos függetlensége miatt (a Szlovákiában és Magyarországon is gyakori) tartalom-helyesírás- külalak

szerinti osztályzást alkalmaztuk. A kutatásunkban részt vett pozsonyeperjesi negyedikesek tanárnője „tartalom” helyett a „fogalmazás” szót szokta használni, amely pontosabb kifejezés, mint a „tartalom”, még ha mi ezt tágabb értelemben használjuk is.

Ebben a cikkben azt vizsgáljuk, mennyire esnek egybe a bírálók osztályzatai az értékelési szempontok szerint, valamint a három dolgozattípusnál. Két adatsor hasonlóságának mérésére az ún. korrelációs együtthatót (r) alkalmazzuk. Az együttható mindig +1 és -1 között van. A +1 azt jelenti, hogy két adatsor teljesen azonos, a -1 pedig azt, hogy ellentétes, vagyis azoknál a fogalmazásoknál, amelyeknél az egyik bíráló a legjobb jegyet adta, a másik a legrosszabbat. Az $r = 0$ a kapcsolat teljes hiányát jelzi, a 0-hoz közeli érték pedig (pl. 0,1-0,4 között) gyenge hasonlóságra utal. A számítógépek Excel-programja, az átlag- vagy a szóródás-számításhoz hasonlóan, hat tizedessel számolja ki a korrelációs együtthatókat, egy tizedest használva azonban jobban áttekinthető a táblázatok, s a tendenciák így is érzékelhetők. A fogalmazások egyetlen jeggyel (az összbenyomással) való osztályzásakor a kutatók általában 0,6-0,8

közötti korrelációt mértek két bíráló értékelétei között, de ennél gyengébbet is mértek már.

A kutatásunkhoz íratott felvidéki dolgozatok közül, mint említettük, anyagi lehetőségek híján csak a nyárasdi fogalmazásokat tudtuk felhasználni. A kutatásunkban résztvevő négy felvidéki iskola közül azért választottuk ki ezt a tanintézményt, mert itt negyedikben és ötödikben is nagy súlyt helyeznek a magyar nyelvű fogalmazásokra. (Volt olyan iskola is, ahol a negyedikesek magyarból egyetlen fogalmazást írtak egész évben.) A nyárasdi tanárnők – két nagy fogalmazás mellett – több rövidke, pár sorból álló dolgozatot is íratnak a tanulókkal. A fogalmazási témák: A mi házunk (leírás), Itt van az ősz (leírás), Amikor én úrhajós voltam (elbeszélés), Az én legboldogabb napom (elbeszélés), A három kiscica (mese), Édesországban (elbeszélés), Mátyás király (jellemzés), Egy izgalmas focimeccsen (elbeszélés), Csőri és Hápi (képtörténet), Kék meg a sárga (képtörténet), Élményeim a természetiskolából (levélírás), Meghívó anyák napjára (reklámszöveg). Ezeket úgy értékelik, mintha egyetlen dolgozat részei lennének.

A kutatáshoz megfogalmazott három téma közül „Az én iskolám” és a „Hogyan érzem magam mint külföldi látogató?” c. témát valamennyi nyárasdi negyedikes (16 fő) kidolgozta, a harmadik téma („Hogyan érzem magam egy parkban mint valamilyen állat, növény vagy tárgy?”) megírásakor hiányzott néhány gyerek, ezért ezt a témát 9 ötödikes is megírta (velük együtt 18 fő). A háromféle dolgozatot a nyárasdi negyedikesek osztályfőnöke, egy negyedikeseket tanító negyedi tanárnő és a negyedi iskola igazgatónője osztályozta le, utóbbi szintén tanított már negyedikeseket. (A nyárasdi ötödikesek fogalmazásait saját tanárnőjük értékelte, ezért a parkos témánál csak a két negyedi tanárnő osztályzatait vetjük egybe.)

A négy bíráló osztályzatainak egybeesése – a három dolgozatnál mért együttthatók átlagát véve – megfelel a nemzetközi tendenciáknak: a mutatószámok mindhárom szempontnál megközelítik a 0,7-et. Az egyes bíráló pároknál persze előfordul gyengébb és igen szoros korreláció (hasonlóság) is az osztályzataik között. A két negyedi tanárnő osztályzása „Az én iskolám” dolgozatnál, valamint a külföldi látogatással kapcsolatos fogalmazás tartalmát illetően jobban hasonlít egymásra,

mint a nyárasdi osztályfőnökére. Az osztályátlagokat nézve ez nem abból adódik, hogy a nyárasdi tanárnő enyhébben vagy szigorúbban osztályozott volna. Nem kizárt, hogy a két iskolában nem teljesen azonos az értékelés módja.

A bírálók azonos szempontokra adott értékeléleteinek összefüggése a három dolgozattípusnál

Értékelők	Tartalom	Helyezés	Külalak
„Az én iskolám”			
nyárasdi o.f. – negyedi tanár	0,6	0,7	0,7
nyárasdi o.f. – negyedi ig.	0,4	0,4	0,7
negyedi tanár – negyedi ig.	0,9	0,9	0,8
Átlag	0,6	0,7	0,7
„Hogy érzem magam mint külföldi látogató?”			
nyárasdi o.f. – negyedi tanár	0,8	0,8	0,6
nyárasdi o.f. – negyedi ig.	0,7	0,6	0,8
negyedi tanár – negyedi ig.	0,9	0,7	0,5
Átlag	0,8	0,7	0,6
„Hogy érzem magam egy parkban mint...?”			
negyedi tanár – negyedi ig.	0,5	0,4	0,7
Főátlag	0,69	0,64	0,69

A három dolgozati témára adott osztályzatokat hasonlítva össze azt találjuk, hogy a négy bíráló csak a külalakjukat ítélte viszonylag egyformának. (A külalak aránylag egyöntetű megítélése az „iskola – parkos téma” és a „külföldi látogató – parkos téma” párosításoknál is megfigyelhető, itt azonban kevesebb negyedikes tanulóval van szó, ezért az adatokat nem foglaltuk bele a táblázatba.) Meglepő, hogy milyen kicsi az egyetértés az iskoláról és a külföldi látogatásról írott fogalmazások helyesírás szerinti értékelésénél. Nem kizárt, hogy néhány tanuló az egyik dolgozatban kevesebb hibát ejtett, mint a másikban, ami féloldalas szövegek esetén pusztán véletlen is lehet.

Az iskoláról és a külföldi látogatásról írott nyárasdi dolgozatokra adott osztályzatok összefüggése három bírálónál

Értékelők	Iskola – Külföld		
	Tart.	Hely.	Kül.
1. nyárasdi negyedi tanár	0,7	0,2	0,7
negyedi tanár	0,5	0,4	0,8
negyedi ig.	0,3	0,4	0,9
Átlag	0,5	0,3	0,8

A nyolc iskolát, mint említettük, véletlen mintavétel helyett különböző feltételek között működő iskolák közül választottunk ki. Hasonlóan jártunk el az osztályzás esetében is, amennyiben a nyárasdi osztályt egy olyan budapesti osztállyal (Kós 4.b) állítottuk párba, amely a legjobbak között szerepelt. A kiválasztott osztály dolgozatainak bírálói kevésbé jó negyedikes dolgozatokkal is találkozhattak már, így nem tehetők meg azt, hogy közepesnél gyengébb jegyeket is adjanak, csak azért, hogy mind az öt jegyet felhasználják. Azt vártuk, hogy ha minden bíráló jeles meg kitűnő osztályzatokat ad, akkor igen magas korrelációs értékeket kapunk. Nem így történt.

Az osztály 28 tanulója közül 23-an írtak dolgozatot, valamennyien a „parkos” témában. A dolgozatokat öt bíráló osztályozta le: három helyi alsós tanár (köztük az osztályfőnök), valamint a nyárasdi igazgató és a budapesti kutató. A három helyi bíráló úgy próbálta szétválasztani az osztályzati skálát, hogy tört jegyeket is adott: 4/5-öket, 3/4-eket és egy 2/3-ot is, ezeken kívül adtak 5/ és 4/ (=5, illetve 4 alá) jegyeket is. (Közepes és gyengébb érdemjegyeknél nem szokás az „alá” használata.) Ha ehhez hozzávesszük, hogy adhattak volna 1/2-et és 5*-t (azaz csillagos ötöst) is, amelyek szintén előfordulnak a gyakorlatban, akkor elmondható, hogy Magyarországon a tanárok öt érdemjegy helyett 12 jeggyel gazdálkodnak. Ezzel semmi gond nincs, az átlagszámokat félévkor és év végén amúgy is fel- vagy lekerekítik. A kutatóknak azonban a nem hivatalos osztályzatok nagyobb gondot okoztak, mint a két ország iskoláinak eltérő hivatalos osztályzati gyakorlata. (Magyarországon az ötös a legjobb jegy. 1948-ig ott is az egyes volt a legjobb.)

Ahhoz, hogy korrelációt számolhassunk, számszerűsíteniünk kellett az 5/ és a 4/ osztályzatokat. Tekintve, hogy az „alá” a fél és az egész közé esik, negyed körüli értéknek tekintettük. (Az átlag- és szóródás-számításnál 4,75-tel és 3,75-tel számoltunk.) Ezt követően a három Kós-tanár által adott tört jegyeket felkerekítettük: az 5 alá és a 4/5 = 5; a 4 alá és a 3/4 = 4; a 2/3 = 3. A nyárasdi igazgató és a budapesti kutató a szlovákiai osztályzás szerint adták a jegyeket (csak egész jegyeket használtak), ezért a három Kós-tanár osztályzatait is a szlovákiai értékelési rendszerhez alkalmaztuk (5=1; 4=2 stb.).

A nyárasdi igazgató és a budapesti kutató összenyomás-osztályzatot is adott.

A globális osztályzatok mindkettőjüknél egyforma mértékben függnek össze a tartalomra adott érdemjegyekkel (a korrelációs együttható 0,7), az igazgatónál azonban a helyesírással és a külalakokkal jóval gyengébb a kapcsolat, míg a kutatónál ugyanolyan erős. Nem kizárt, hogy ez a tendencia abból adódik, hogy a kutatónak nincsen tanítási gyakorlata, egy irodalmi dolgozat megítélésében ugyanis a tartalomnak kell dominálnia. (Nagy Zsuzsanna felmérésében az „összbenyomás jegy” korrelációja a vizsgált hét tartalmi hegygel 0,8-0,9 között mozog, a helyesírás-központozás jegyekkel 0,6, ill. 0,7, a külalak-olvashatóság jegyekkel pedig 0,4, ill. 0,6.)

A „összbenyomás” jegy összefüggése a három rész szemponttal (Kós/b)

Értékelők	Tartalom	Helyesírás	Külalak
nyárasdi ig.	0,7	0,3	0,4
kutató	0,7	0,6	0,8

A három részszepontra adott jegyek egymással való korrelációja – az öt bírálónál mért együtthatókat átlagolva – tartalom és a helyesírás: 0,2, tartalom és a külalak: 0,3, helyesírás és a külalak: 0,3. A 15 korrelációs együttható közül a kutató tartalomra és külalakra adott osztályzatai között a legerősebb a kapcsolat (0,7), ami arra is utalhat, hogy azokat a dolgozatokat, amelyeket nehezen tudott elolvasni, tartalmilag is gyengébbnek ítélte.

Amíg a felvidéki bírálók nyárasdi dolgozatokra adott osztályzatainak összhangja mindhárom szempontnál elég szoros, ami megfelel a különböző országokban mért mutatóknak, a Kós 4.b dolgozatainak öt bírálója közül bármelyik kettőnek az osztályzatait vetjük egybe, csak a külalaknál és részben a helyesírásnál tapasztalható hasonlóság. A tartalmat illetően többnyire nincs vagy gyenge a kapcsolat a bírálók osztályzatai között. Ennek oka nem a törtek felkerekítése. Először is: a külalakot és részben a helyesírást illetően elég szoros a kapcsolat. Másodszor: a nyárasdi igazgató és a kutató összbenyomásra adott osztályzatai között alig van kapcsolat (0,3), márpedig ezek korrelálnak a tartalmi jegyekkel. Harmadszor: a tartalmat illetően alig szorosabb a kapcsolat, akár lefelé kerekítünk, akár a többi értékelő egész osztályzataihoz igazítjuk a törteket. Negyedszer: a két negyedi tanárnő nyárasdi dolgozatokra adott osztályzatai a parkos dolgozatnál

esnek egybe legkevésbé. A magyar-
zat valószínűleg a dolgozatok egységes tartalmi színvonalában rejlik, amit elősegíthetett a meszeszerű „parkos” téma. Ha Grimm meséit értékelnénk, alighanem ugyanilyen gyenge lenne korreláció, mert az, hogy kinek tetszik jobban a Hófehérke, és kinek a Hamupipóke, az ízlés kérdése. Vélekedésünket alátámasztani látszik az is, hogy a budapesti kutató, az osztályzást követő napon, az összbenyomás jeggyel újraosztályozta a 4.b dolgozatait, és 5 dolgozatra eggyel jobb vagy rosszabb jegyet adott, mint korábban (20%). Egy hét vagy egy hónap után bizonyára még magasabb lett volna az arányszám. Nem kizárt persze, hogy ilyesmi az értékelésben járatosabb tanároknál is előfordulhat. Ki lehet próbálni hivatalos dolgozatoknál is.

Az értékelők azonos szempontokra adott értéktételeinek összefüggése a Kós 4.b dolgozatainál

Értékelők	Tartalom	Helyesírás	Külalak
Kós 1 – Kós 2	0,0	0,6	0,7
Kós 1 – Kós, o.f.	0,3	0,8	0,7
Kós 1 – nyárasdi ig.	-0,0	0,3	0,8
Kós 1 – kutató	-0,2	0,5	0,6
Kós 2 – Kós, o.f.	0,5	0,5	0,8
Kós 2 – nyárasdi ig.	0,0	0,6	0,8
Kós 2 – kutató	0,3	0,5	0,7
Kós, o.f. – nyárasdi ig.	0,1	0,4	0,7
Kós, o.f. – kutató	0,0	0,6	0,7
nyárasdi ig. – kutató	0,2	0,3	0,6
Átlag	0,1	0,5	0,7

A kutatásunkba bevont iskolák tanárai, mint korábban említettük, szíveségből írták a fogalmazásokat, és a bírálók is szíveségből osztályozták

le az elkészült írásműveket, ezért nem várhattuk el a kutatásoknál szokásos egyöntetű feltételek szigorú betartását. Ez megnehezítette ugyan az értékelést, de, mint láttuk, olyan nem várt információkat is eredményezett, amelyek az egységesítés során nem kerültek volna felszínre. Kutatási beszámolómban, az önkéntes részvétel miatt, igyekeztünk tartózkodni mindentől, ami bármely résztvevő – iskola, tanár, gyerek – számára kellemetlen lehet (legfeljebb magunkat bíráltuk). A kutatási jelentésekben nem szokás a kutatás alanyainak nevesítése, ezúttal azonban éppen azzal próbáltuk motiválni a tanulókat, hogy megígértük, a legjobb dolgozatok íróinak a nevét és iskoláját is közölni fogjuk. Ezt meg is tettük, abban a reményben is, hogy a közszereplés kedvet támaszt bennük az íráshoz és az olvasáshoz.

Horváth Viktor nemrég megjelent könyvében (*A vers ellenforradalma, Bp. Magvető Kiadó, 2014*) azt írja, hogy az oktatás során manapság nem az interpretációra, hanem főként a szövegértésre és az értelmezésre helyezik a hangsúlyt. Míg más művészeti tantárgyaknál a gyakorlati oktatás része az iskolarendszernek, addig az irodalomórán sem a próza-, sem a versírást nem tanítják, pedig ez a készség is elsajátítható. Tanulni saját élményekkel lehet, mert tehetségre nem lehet kiképezni, de szakmára igen. Horváth Viktor mindezt az egyetemi oktatással és a művészi alkotásokkal kapcsolatban írja, az alkotáselvű irodalomoktatást azonban – mint ahogy a nyárasdi példa is mutatja – már az iskolák alsó tagozatában el lehet kezdeni. Nemcsak verssel és prózával. Nem az a fő cél, hogy írókat, költőket, újságírókat neveljünk, hanem az, hogy az olvasás tragikus visszaszorulását valahogy megállítsuk.

